

ספריות האסירים הביטחוניים בישראל

מאת נעמה מאי

תקציר

מאמר זה מסכם עבודת מחקר שנערכה בספריות האסירים הביטחוניים בבתי הכלא בישראל. מספטמבר 2012 ועד יולי 2013 חקרתי שמונה ספריות של ארגוני הפתח והחמאס שפועלות בתוך בית הכלא בישראל. רואיינו ספרנים אסירים ונאסף חומר על מקומה של הספרייה בחיי השגרה בכלא הביטחוני. המאמר מאפיין את הספרייה הביטחונית, על אוספייה, דרכי ההשאלה המקובלות בה, תפקיד הספרן, השיוך הארגוני כמשפיע על אופי הספרייה והרגלי קריאה של האסירים. כמו כן, הוא מתאר את תפקידה של הספרייה בלימודיהם של האסירים הביטחוניים. המחקר העלה כי הספריות באגפים הביטחוניים הן מרכז רוחני, דתי, תרבותי ולימודי עבור האסיר.

מבוא

מסמך זה מסכם עבודת מחקר בספריות של אגפים ביטחוניים בבתי כלא בישראל. המחקר מתמקד בארבעה בתי כלא: קציעות, נפחא, רמון והדרים, שבהם 19 אגפים ביטחוניים. בתוך כך, נחקרו לעומק שמונה ספריות ביטחוניות. המחקר מתבסס על ראיונות עם הספרנים האסירים, כמו גם אנשי שב"ס.

המאמר מספק תיאור מלא של הספריות: האוספים, הרגלי הקריאה של האסירים, דרכי הקטלוג והמיון, תהליך ההשאלה ומקומה של הספרייה בשגרת חיי הכלא. בנוסף לזאת הוא מתייחס להשפעה שיש לקריאה וללמידה כגורם ממתן על התנהגות האסירים. בתוך כך, תתואר מעורבותה של הנהגת האסירים בניהול הספרייה, יצינו ההבדלים בהרגלי הקריאה בין אגפי הפתח לחמאס, יתואר הליך בחירת הספרנים והתפקידים שהם ממלאים.

יש שוני גדול בין ספריות "פליליות" ל"ביטחוניסיות". הראשונות מהוות חלק ממרכז החינוך בבתי הכלא ומשולבות במערך הלימוד הלא פורמלי של האסירים. בכל כלא קיימת ספרייה המשרתת את כלל האגפים. בספריות יש מדורי קריאה, עיון ולימוד. האסירים יוצאים מהאגף למרכז החינוך ולספרייה, לומדים קריאה וכתבייה וקריאה מודרכת. כמו כן, הספריות נמצאות בקשר עם אגודת הספרנים והקטלוג הממוחשב מופעל באמצעות תוכנת ספיר. דמיון בין שני סוגי הספריות ניתן למצוא בכך, שהספרן הוא אסיר חסר ניסיון בספרנות, בכך שהספריות משני הסוגים צפופות מאוד, שצריך לדלל בהן את מספר הכותרים, ובכך, שלא רק הספריות המשרתות את האסירים הביטחוניים מושפעות מצרכיהם של המשתמשים בהן, אלא גם הספריות המשרתות את האסירים הפליליים.

סיקור הספריות באגפים הביטחוניים מספק הצצה לשגרת החיים שמתקיימת בהם. הוא מלמד על ההתארגנות הפנימית של האסירים הביטחוניים כגוף צבאי, על הבחירות להנהגה, על הדרך שבה ההנהגה מנהלת את חיי היומיום באגפים, על הקשר עם הסוהרים ועל תפקיד הספרייה במערכת היחסים שבין השב"ס לאסירים. המאמר מדגיש את השוני בין הארגונים ביחסם לספר, ועוקב אחרי האופן שבו האידיאולוגיה הארגונית מתווה את גישתם לתפעול הספרייה ולבחירת הספרים. תנועת החמאס למשל, רואה את הסכסוך הישראלי-ערבי לא כבעיה לאומית בלבד, אלא כבעיה דתית. בהתאם לכך, משמשת ספרות הקודש מורת דרך ומניע לפעולת הג'יהאד (הפצת האסלאם). נושא חשוב נוסף הוא השינויים התרבותיים והאידיאולוגיים החלים בקרב מנהיגי הארגונים בכלל. רכישת השכלה, קריאת ספרים בעברית, ולמידת ההיסטוריה של העם היהודי, בנוסף על הקרבה לישראלים בתוך הכלא, הן גורמים ממתנים בקרב ההנהגה שמובילים לשינוי התפיסה כלפי ישראל. מנהיגים פלסטינים ששהו בכלא הישראלי גם רוכשים את השפה העברית ושליטתם בה לעתים מרשימה.

הספרייה הביטחונית: תיאור הספרייה ופעילותה

הסביבה בה פועלת הספרייה: יותר מ-5,000 אסירים ביטחוניים מוחזקים בבתי הכלא הישראליים. האסירים משוכנים באגפים על פי שיוכם הארגוני. לאגפי הפתח מסופחים ארגוני החז"ע (החזית העממית) והחז"ד (החזית הדמוקרטית) ובאגפי החמאס שוהים גם אנשי הג'יהאד האסלאמי. גם החלוקה לתאים מתבצעת על פי המפתוח הזה. חיי האסירים מתנהלים על פי מתכונת של ארגון צבאי, עם היררכיה, סדר ומשמעת פנימיים.

חיי היומיום בכלא מנוהלים על ידי הנהגות פנימיות, שנבחרות באופן דמוקרטי, אחת לפתח ולנספחיו והשנייה לחמאס. בכל הנהגה יש בין שבעה לתשעה מחזיקי תיקים, והארגונים הגדולים מקבלים את תפקידי המפתח.

ההנהגה שולטת על כלל אגפי הכלא ויש לה נציגים בכל אגף. נבחרים ההנהגה מחזיקים בתיקי הביטחון, המודיעין, הכספים, החוץ, המנהלה, בארכיון ובחינוך. לכל הנהגה יש דובר האחראי על הקשר עם הסוהרים.

לכל אגף יש שירותים נלווים (קנטינה, מספרה, מכבסה וכו'). שגרת יומו של האסיר כוללת פעילות בתוך האגף בלבד. האגפים נקיים מאוד, והדבר נובע ממשמעת הפנימית של האסירים.

רק להנהגת האסירים יש מנדט לשוחח עם צוות שב"ס. ועל כן, האסירים פונים להנהגה והיא המטפלת בענייניהם מול הסוהרים. מחשש שיגויסו למודיעין הישראלי כמו גם בגלל הרצון לשמור על תדמית מסוימת, האסירים משוחחים עם מבקרים רק באישור ההנהגה. תפקיד הספרן נחשב לרגיש, משום שהספרן נמצא שעות רבות מחוץ לאגף ולכן הוא חשוף לניסיונות גיוס.

הספרייה האגפית מספקת שירותים לכ-120 אסירים. השיוך הארגוני משפיע על אופייה, על אוספיה ועל השירותים שהיא מציעה לקהל היעד שלה. ככלל, ניהול הספריות הוא עניין פנימי של הנהגת

האסירים ונמצא בסמכותו של מחזיק תיק החינוך בהנהגה. לכל אגף ספרייה נפרדת, שאותה מנהל ספרן אסיר. התערבות השב"ס מתבטאת בצנזורה על הספרים ובאישור מינויו של הספרן הנבחר.

ספריות האגפים הביטחוניים דומות זו לזו במובנים רבים, אך יש להן גם מאפיינים שמבדילים אותן זו מזו. הדמיון מתבטא בגודל האוספים, במבנה, ברמת הניקיון (הגבוהה), בריהוט הבסיסי ובכוח האדם. עם זאת, לכל ספרייה מאפיינים ייחודיים, המתבטאים בארגון הפיזי של הספרייה, באופן הצגת הספרים לציבור ובהעדפת סוגות מסוימות על פני אחרות.

הספרייה הביטחונית משקפת את רוח ההנהגה המקומית ואופייה מושפע מהבדלי האוכלוסיות בכלא. יש הבדל מהותי בין האופן שבו נתפסת חשיבותו של ספר מסוים בספריית הפתח לבין האופן שבו היא נתפסת בספריית החמאס. כן ניכרים הבדלים בין האופן שבו מתייחסים אסירי עולם לספרים לבין אלה שנקצב עונשם, בין יחסם של צעירים ליחסם של מבוגרים, בין יחסם של חברי מנהיגות לאנשי שטח, בין יחסם של משכילים לבורים. לכל קבוצה יש העדפות והרגלי קריאה משלה. כך או כך, לספרייה יש מעמד נכבד באגף הביטחוני. גם באגפים בהם ממעטים לקרוא, רואים בה המנהיגים מרכז תרבות וחינוך חיוני שיש לשמר.

בשנת 2011 החליטה ממשלת ישראל שלא לאפשר לאסירים ביטחוניים ללמוד בין כותלי הכלא לימודים רשמיים. החלטה זו היתה נקודת מפנה בפעילותן של הספריות בבתי הכלא הביטחוניים. עד לאותה נקודה התקיימה בספרייה למידה משמעותית והדבר הצריך שטח ספרייה ומספר ספרים גדולים יותר, אלא שבעקבות ההחלטה הצטמצמו הצרכים הללו. מעמדה של הספרייה נפגע, ופגיעה נוספת במעמדה נרשמה בשנים האחרונות עם חלוקת האגפים על פי שיוך ארגוני. הדבר יצר מצוקת מקום והספרייה החלה לשמש לצרכים נוספים.

מאפיינים פיזיים של הספרייה הביטחונית

מיקום - בכל בתי הכלא, להוציא אחד, נמצאות הספריות מחוץ לאגפים, בשטח שצמוד לאגף ויש בו שירותים נוספים שמשמשים את האגף. הגישה לספריות מותרת רק לספרן ולאנשי ההנהגה. כפי שצוין, המבנה מאכלס גם שירותים נוספים: באחד מהם יש מחסן ציוד לבגדי האסירים, ובאחר מתקיימות לצד שירותי הספרייה גם מספרה ומכבסה. ספרייה נוספת נמצאת במתחם הכולל מספרה, ספרייה וקנטינה.

המבנה הפיזי - גודלה של הספרייה הביטחונית הוא כשל תא באגף (כ-20 מ"ר). בכולן יש חלונות מסורגים והן מוארות די הצורך כדי לאפשר ניהול החלפת ספרים. כולן נקיות ונעימות לשהייה.

ספריות הפתח - ספריות אלו לוקות בחסר מבחינת ארגון הספרים. חסרה הקפדה בסידור הספרים על המדפים וסימונם. בספריות אחדות, ספרים הונחו בארגזים.

ספריות החמאס - ספריות אלו מסודרות להפליא. הספרים מונחים על המדפים בהתאם לנושאים. המדפים צמודים לקירות ומאפשרים מרחב תנועה ושהייה בתא.

ריהוט - הריהוט כולל מדפים, שולחן, כיסא ומאוורר. באגפים שבהם הספרייה היא חלק מהאגף, יש גם מזגן לטובת האסירים הלומדים במקום.

מידוף - ככלל, בספריות הפתח שורר אי סדר, ואף על פי כן טוענים הספרנים שהם יודעים את מיקומם של הספרים. בכמה ספריות יש שורות כפולות של ספרים. במקרה אחד, ספרי הדת הוחזקו, מתוך כבוד, בארון סגור ביחד עם ספרים חסרי כריכה.

תנועה - הספרייה האגפית היא מקום שקט, בדרך כלל. הכניסה אליה מותרת רק לספרן שחולק המקום עם הספר, הכובס והמחסנאי. ספריות שאליהן מותר לאסירים להיכנס הן ספריות שוקקות חיים.

האוספים:

הספריות הביטחוניות מכילות 3,000-800 ספרים. בעבר היו ספריות גדולות יותר, והכילו כ-7,000 ספרים. רוב הספרים הם בערבית, חלקם מתורגמים ורובם ספרות מקור, אבל ניתן למצוא גם ספרים באנגלית ובעברית. בספריות הפתח יש יתרון לסיפורה על פני ספרות דת לעומת ספריות החמאס, שבהן מושם הדגש על ספרות דת. בשל צפיפות האוסף, ספרים חדשים מחליפים את מקום הישנים. בחירת האוסף מושפעת מתפיסת האסירים את עצמם כלוחמי חירות.

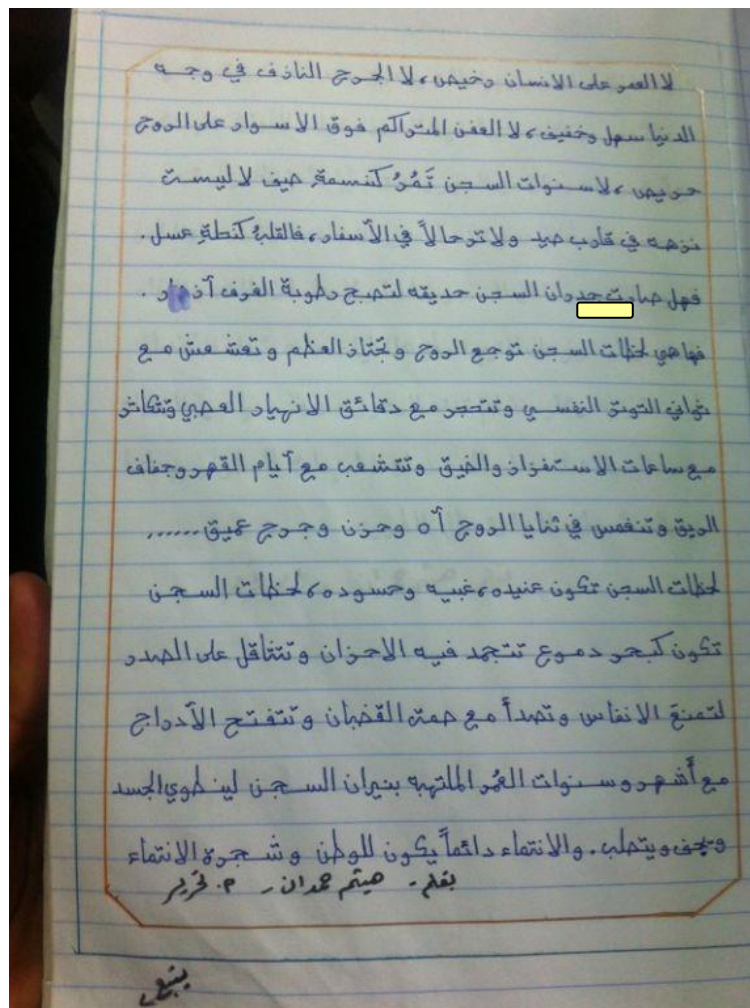
צנזורה חיצונית - שב"ס מפעיל צנזורה על הכנסת ספרים לספרייה. הוא אינו מאפשר הכנסת ספרים החשודים כמסיתים, וגם לא ספרי לימוד בפיזיקה, כימיה ובאלקטרוניקה מחשש מצבירת ידע בהכנת אמצעי טרור. השב"ס אוסר את הכנסתם של ספרים בעלי כריכה קשה, ואם הם בכל זאת מוכנסים, הדבר נעשה רק אחרי שהכריכה נתלשה מהם. המדיניות הזאת היא תוצאה מניסיונות בלתי פוסקים להחדיר לכלא טלפונים ניידים בתוך הכריכות. במספר מקרים צונזרו ספרים על היטלר וספרים שעל

כריכתם הופיעה תמונת מגן דוד טבול בדם. עם זאת, ככלל, האסירים יודעים איזה סוג ספרים מותר להכניס לכלא, והספרים מובאים על ידי המשפחות ומוכנסים אליו בפיקוח.

צנזורה פנימית - החמאס מפעיל צנזורה פנימית על הכנסת ספרים. התנועה אוסרת על אסירים שאין להם השכלה בנושא ההיסטוריה של ארץ ישראל, לקרוא ספרים בשפה העברית העוסקים בכך. בעבר התנגדה הנהגת החמאס גם ללימודים באוניברסיטה הפתוחה, אבל החל מראשית המאה ה-21 אישרה לאסיריה ללמוד במסגרת זו ולהכניס ספרים שיצאו לאור בהוצאת הספרים שלה, גם בנושא לימודי ארץ ישראל. יש אגפים שמאכלסים אסירי חמאס בהם מותרת קריאת סיפורת, אבל באחרים מותרים הספרים הללו רק לאסירי פתח, או שמותר לקרוא בהם רק בתאים.

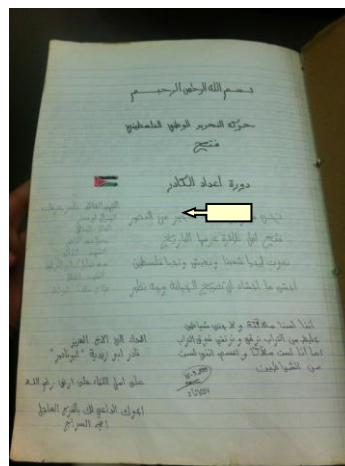
רענון האוסף - מנהיגי הארגונים והספרנים מתלוננים על עליבות האוספים, על הקושי לקבל ספרים חדשים ובמיוחד ספרי לימוד עדכניים. הספרים המבוקשים ביותר הם ספרי היסטוריה, פוליטיקה, שירה, דת ומדעים.

חידוש האוסף - נעשה באמצעות (א) דילול האוסף הקיים והחלפת ספרים ישנים בחדשים; כל אסיר רשאי לקבל במהלך ביקור המשפחות, המתקיים אחת לחודשיים, בין שניים לשלושה ספרים. בשל מחסור במקום בספרייה, קבלת הספרים מותנית בויתור על ספרים ישנים. הספרן מוציא מהאוסף ספרים שאינם בשימוש והאסירים, במהלך הביקור, מחליפים אותם בחדשים. בתום קריאת הספרים, הם נתרמים לספרייה. כיום מותר להחזיק בתא בין ארבעה לשבעה ספרים (פעם החזיקו האסירים כ-14 ספרים בתא, ביניהם ספרי לימוד). כך יוצא, שאחת לרבעון נוספים לאוסף כ-20 ספרים חדשים. (ב) ספרים שמגיעים מהצלב האדום - הספרייה מקבלת ספרים מהצלב האדום מעת לעת. הספרנים מעבירים לארגון רשימות ספרים שהם חפצים בהם, אך מתלוננים על כך, שעיקר הספרים שהם מקבלים הם רומנים מיושנים, ושלעומת זאת מקבלים ספרי לימוד, היסטוריה וספרות עברית. לטענתם, בעבר העביר הצלב האדום ספרים רבים לספריות האסירים, אבל היום, בשל בעיות תקציב, הוא מעביר רק מעטים. מכיוון שרק הצלב האדום מספק ספרים בעברית יש מחסור בסוגה זו בכלא. (ג) שב"ס - רק לעתים רחוקות רוכש שב"ס ספרים בערבית. באגף החינוך בשב"ס מספרים על קושי באיתור סיפורת בערבית בתחומי הארץ. (ד) משרד החינוך הפלסטיני - במקרים מיוחדים, האסירים מבקשים ממשרד החינוך הפלסטיני להעביר אליהם ספרים ללא תשלום. (ה) העברת ספרים בין ספריות בתי הכלא - בעקבות עסקת שליט השתחררו אסירים רבים, אגפים שלמים נסגרו וספריות שנתרו מיותמות פורקו וסופחו לאגפים הקיימים. (ו) העתקת ספרים - ספרים פופולריים, ספרות זרה וכתבות עיתונאיות מועתקים על ידי האסירים, בכפוף לאישור ההנהגה שאליה הם כפופים. מלאכת ההעתקה עורכת כחודשיים, וסיכום נושא מתוך ספרי לימוד אורך כחצי שנה. בספריות ניתן למצוא ספרי לימוד מתורגמים לערבית (בדגש על ההיסטוריה של המזרח התיכון) ותקצירים של ספרי לימוד. הספרים המועתקים נכרכים, ולעתים מוצאים מהכלא להדפסה, כשהפתח והחמאס נושאות בהוצאות הכרוכות בכך. התנועות אינן מממנות ספרים פרי עטם של האסירים, העוסקים בנושאים אישיים. הספרים מועתקים בכתיבה תמה, והמעתיק מוסיף לטקסט כותרות, מדגיש את מה שראוי בעיניו להדגשה, ומחלק את הטקסט לפרקים.

(2) סופרים מבפנים – אסירים רבים כותבים ספרים. האסירים אוהבים לספר על אנאלפביתים שנכנסו לכלא וכיום כותבים ספרות ושירה המתפרסמות מחוץ לכותלי הכלא. חלק מהספרים הללו יוצאים לאור על ידי הארגונים (תלוי בנושא ובכותב), אחרים מתפרסמים בהדפסה אישית. הספרים עוסקים בחיי הכלא, בתיאור השביתות שמתקיימות בו מעת לעת ובתיעוד חייהם של מנהיגי האסירים בכלא (כולל החקירות שעברו).

לעתים נעשה שימוש בטלפונים ניידים שהוברחו לכלא כדי לצלם טיטות כתבי יד ולשלוח אותן לעזה. שם עורך החמאס את הספרים ומתרגמם לשפות שונות, וגם לעברית.

(ח) מגזינים - קבוצת מאמרים שמוציאה ועדת החינוך והתרבות של הפתח באחד מאגפי הפתח. במגזין, היוצא אחת לחודש כותבים האסירים בנושאים שונים. אחד המורים, שהוא גם המעתיק הרשמי של האגף, מעתיק את המאמרים לאחר שעברו סינון על ידי הוועדה. המגזינים אינם נמצאים בספרייה, אלא בתאו של המורה מחשש להחרמתם. (ט) קלטות - בעבר היה בספרייה אוסף קלטות גדול ומקוטלג, שהכיל דרשות דתיות. כיום, רק מעטים מחזיקים בווקמנים, ולכן הידלדל האוסף. (י) ארכיון - מסמכים של הפתח אינם מוחזקים בספרייה, אלא בתא הספרן, מחשש להחרמתם. גם התקנון של ארגון הפתח לחיים בכלא נעדר מהספרייה מסיבה דומה.

תפקידו של הספרן

בחירת הספרן - הספרן נבחר על ידי הנהגת האסירים, והיא מותנית באישור השב"ס. לפני כשנתיים, הדיח השב"ס ספרן שהחביא טלפונים ניידים שהוחדרו לכלא בתוך כריכות ספרים.

הכישורים הנדרשים מהספרן דומים בכל הארגונים: עליו להיות בעל תעודת בגרות, בעל ניסיון בפעילות אגפית, אדם שמתנהג באופן מכובד ורגוע, כזה שמגלה יחס טוב לאסירים ומציית להוראות הסוהרים. הספרן צריך לעודד קריאה ולהיות מסוגל להציע לאסירים ספרים מתאימים לרמתם, כדי שימצאו הנאה בקריאה ולא יתייאשו מספרים שרמתם גבוהה מדי. ספרן שאינו פועל לפי אמות המידה הללו, מפוטר מתפקידו. באגף חמאס של ההנהגה המדינית של הארגון, יש תנאי נוסף: הספרן צריך להיות אדם מבוגר יחסית.

עוזר הספרן - בדרך כלל עובד הספרן לבדו ואין לו עוזר. רק באגף ההנהגה המדינית של חמאס, יש עוזר לספרן. השניים מחלקים ביניהם את עבודת רישום הספרים, סיווגם, השאלתם והתאמתם לקוראים. הספרן פועל לקידום לימודי האסירים, ואילו העוזר מסדר המדפים ומציע ספרים לאסירים. תפקיד העוזר אינו מוכר על ידי שב"ס ולכן הוא אינו רשאי לצאת מהתא בתדירות גבוהה כמו הספרן. ניתן לראות כיצד באותו כלא הספרן מטעם פתח אחראי גם על שמירת ציוד האסירים שמאוחסן בספרייה, בעוד שבספריות החמאס ממנים אדם נפרד לתפקיד הזה, ומוסיפים עוזר לספרן.

מידת האטרקטיביות של המקצוע - תפקיד הספרן מבוקש יחסית באגף הביטחוני, מכיוון שהוא מאפשר לאסירים לצאת מהתא, שבו הם שוהים מרבית שעות היממה. האסירים מספרים, שמי שמשמש ספרן, מעורב פחות בבעיות שמתעוררות באגף. עם זאת, במקרים מסוימים, האסירים קיבלו על עצמם את התפקיד מתוך ציות לצורך שהתעורר ולא משום שרצו בו.

עבודת הספרן - על הספרן לנהל את הספרייה ולעודד קריאת ספרים. הוא משאיל ספרים, שומר על הסדר בספרייה ומודיע לאסירים כשספרים חדשים מגיעים. הספרן ממין את הספרים לפי נושאים, מכין להם מדבקות ומעמיד אותם על המדפים. הוא מכין את הקטלוג הנושאי. הספרן שולל את זכות ההשאלה ממי שקורע ספרים. הספרן אוסף את הספרים שהאסירים סיימו לקרוא אותם מהתאים וסופר את הספרים בספרייה. בספריות שבהן מתקיימים לימודים, הספרן הוא חלק ממערך ההדרכה. תפקידו לעודד את האסירים להגיע לשיעורים ולשמור על השקט בזמן הלימודים.

תפקיד הספרן משתנה בהתאם למקום. באגפים שבהם הספרייה משמשת גם מחסן, שומר הספרן על הציוד של האסירים. ספרן אחר משמש נציג התרבות של האגף ודואג לפעילויות פנאי, כמו אליפות כדורסל ושחמט.

אלתורים – מכיוון שהספריות פועלות ללא תקציב ובתנאים דלים, הספרן נאלץ לאלתר, ומשום כך משתמשים הספרנים באריזות הקורנפלקס ובעטיפות הדפדפות כדי לכרוך את הקטלוג. לכריכת ספרים, משתמשים בחוטי הניילון שמקורם בשקי תפוחי האדמה. הדבק למדבקות המיון מורכב מתערובת של חלבון, משחת שיניים, נוזל לשטיפת כלים ומלח. פלסטרים מהמרפאה משמשים מדבקות מיון. בספרייה אחת, משמשים ארגזי תנובה כיסאות.

ניסיון קודם של הספרנים - לפני ששימשו ספרנים בכלא החזיקו האסירים המשמשים בתפקיד בשלל עיסוקים ומקצועות: תדמיתן, תופר, סוחר במכשירי חשמל, שיפוצניק, פעיל ארגון ועוד. רובם המכריע לא היו אנשים מלומדים ולא נהגו לקרוא בטרם נאסרו. אחד מהם היה אנאלפבית, שלמד לקרוא בכלא ורכש בו את השכלתו, והוא מעיד על עצמו שהקריאה הרגיעה אותו ושיפרה את איכות חייו, משום שעבודתו בספרייה מרחיקה אותו מהמהומה המאפיינת את האגף.

קטלוג, מיון והשאלה

קטלוג - כל ספרייה מצוידת בקטלוג נושאי שכולל נושא, מספר, שם הספר ושם הסופר. הקטלוג כתוב בכתב יד יפה ומסודר במחברת פוליו. הכריכה המעוטרת עשויה מקרטון ועטופה בניילון. הקטלוג מסתובב בין התאים ובאמצעותו מזמינים האסירים ספרים. לעתים עומדים לרשות הספרן שני קטלוגים: אחד לשימוש האישי, והשני, מהודר יותר, לשימוש האסירים.

מיון - על מדבקה חיצונית מצוין מספרו של הספר והאות הראשונה של הנושא שבו הוא עוסק. הספרים מסודרים על המדפים בדרך כלל לפי נושאים. אצל החמאס בולט יותר סידור זה.

פירוט הנושאים בקטלוג הפתח - (1) ספרי דת פותחים כל קטלוג, פתחי או חמאסי. כוללים את פירושי הקוראן, ספרי היסטוריה שעוסקים בראשית האסלאם, "מוחמד ורעיו" (סחאבה), נימוס באסלאם, דרישות במסגד, הג'יהאד, הקוראן והמאמין, העת החדשה ועוד. (2) ספרות אנגלית מתורגמת לערבית. (3) שירה וספרות ערבית. (4) ספרי יעץ: אנציקלופדיות, מילונים בשפות זרות. (5) פילוסופיה. (6) פוליטיקה ומדינה. (7) היסטוריה כללית, היסטוריה של הפתח, הסכסוך הערבי-ישראלי. (8) פסיכולוגיה. (9) ספרי לימוד בערבית, בעברית ובאנגלית.

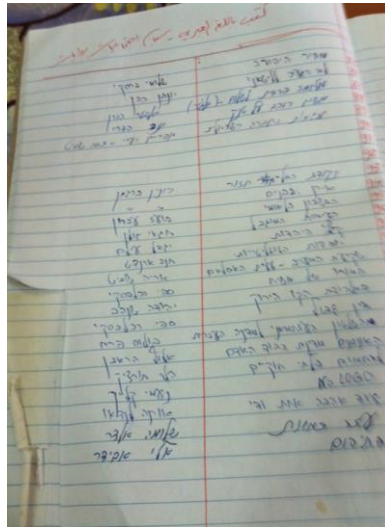
הנושאים בקטלוג החמאס - זהים לנושאים בקטלוג הפתח, אם כי האוסף בתחום הדת עשיר יותר. האוסף מכיל ספרים שעוסקים בהיסטוריה, בדמוקרטיה, בדת והלכה ובחברה הישראלית. בעבר אסרו בחמאס על קריאת סיפורת, וגם היום, למרות המאמץ לשוות תדמית ליברלית לארגון, יש הסתייגות מהסוגה הזאת.

השאלת ספרים - כאמור, אסור לאסירים להיכנס לספריות. הזמנת הספרים מתבצעת באמצעות הקטלוג שעומד לרשות האסירים באגף. אסיר בוחר ספר, כותב את פרטיו ושמו על פתק, והספרן אוסף את הפתקים. אם יש הזמנות רבות, הספרן מביא את הספרים בעגלה. באחד האגפים, מאפשר הספרן החלפת ספרים ישירות בין האסירים לבין עצמם. במקרה אחר, הספרן עובד מול קבוצת אסירים, שמסתובבים בין התאים, אוספים פתקים ומחלקים הספרים.

השאלה בין-ספרייתית – מכיוון שהאוספים זהים למדי, אין כמעט החלפת ספרים בין האגפים השונים. במקרים המעטים, שבהם יש ביקוש לספר מאגף אחר, שב"ס מעביר אותו מאגף לאגף. כאשר נסגרים אגפים, שב"ס מעביר תכולת הספריות לספריות שכנות. בכלא שבו עברו אנשי החזית העממית והחזית הדמוקרטית לאגף אחר, נדדו ספרי הלימוד שלהם עמם.

רישום - ברוב האגפים נעשה רישום מסודר של הספרים המושאלים. הדבר נעשה על ידי הספרן במחברת או על נייר מחולק לעמודות שבהן מופיע שם המשאל, מספר הספר, הנושא שבו הוא עוסק, שמו, תאריך ההשאלה ותאריך החזרה.

משך ההשאלה - משתנה מאגף לאגף. בספרייה אחת משאלים ספרים לחודש, באחרת לשבועיים ובשלישית אין הגבלת זמן. המשותף לכל הספריות הוא הגמישות שמגלים הספרנים בנוגע למועדי החזרה. כאשר אסיר מסיים לקרוא ספר, אוסף אותו הספרן במהלך הסיבוב היומי באגף. כאשר מדובר בספר מבוקש, הספרן מאיץ בקורא להחזירו במהירות.

שימוש בספרייה והרגלי קריאה

זמני פתיחת הספרייה - הספרן נמצא בספרייה בכל בוקר בשעות 08:00-11:00. אחרי הצהריים הספרן שווה בספרייה במשך שעתיים-שלוש נוספות. יש בתי כלא שבהם שווה הספרן בספרייה במשך כל שעות היום.

ענישה – סגירת הספרייה, כמו סגירת הקנטינה, משמשת עבור הסוהרים אמצעי ענישה על התנהגות פסולה. האסירים מספרים, שכאשר יש בעיות באגף, סוגרים את הספרייה לכמה ימים. היה מקרה, שבהם סגרו את הספרייה לשבועיים. במקרה אחד, בעקבות תפיסת טלפונים ניידים שהוברחו לכלא בתוך כריכות ספרים, נסגרה הספרייה לתקופה ארוכה. האירוע גרר התמרמרות גדולה בקרב האסירים. הם הפנו אצבע מאשימה כלפי המבריחים בטענה, ש"הספר צריך להישאר מחוץ לסכסוך".

בספרייה אחרת שבה התגלו טלפונים ניידים מוחבאים בתוך ספרים הוחלט להפחית את מספר הספרים המושאלים מ-20 לעשרה ביום, ומאז האירוע עוברים הספרים שיקוף בדרכם לתאים. בספרייה פעלתנית זו נאלץ הספרן להחליט מי יקבל ספר עוד באותו יום, ומי ימתין ליום אחר.

בספרייה אחרת אוסר שב"ס שימוש בדיו כחולה. הסיבה - ניסיונות האסירים לטשטש סימני ניסור על הסורגים הכחולים באמצעות צביעתם בדיו מעורבב בטיפקס.

שביתות רעב - אלה מתקיימות סביב נושא הביקורים, הלימודים והספרייה (ובעיקר בגלל אוסף מיושן, ספרים בלויים ואוסף שאינו מתחדש). בזמן השביתה נסגרות הספרייה והקנטינה על ידי שב"ס כאמצעי ענישה ולשובתים מותר לקרוא רק בקוראן. לטענתם, בעקבות השביתה בשנת 2013 חודש אוסף הספרייה. נושא השביתה עולה בהרחבה בספרים שמוציאה ההנהגה.

הרגלי קריאה - קיים פער בין האופן שבו נתפסת חשיבותה של הספרייה, כפי שמתבטאת בדברי הנהגת האסירים ("המרכז הרוחני של הכלא"), לבין פעילות הספרייה בפועל. מספר הספרים המושאלים אינו גדול. הספרנים מאשימים בכך את האוסף הדל, את אי התחדשות האוסף, את ממדיו של המבנה ואת העובדה שאין לאסירים גישה לספרייה. הנהגת האסירים, הספרנים ואף צוות שב"ס מסכימים כולם שיש ירידה חדה במספר הקוראים. ספרנים דיווחו, שבתקופה שבה התאפשרו לימודים גבוהים היתה תנועה ערה סביב הספרייה והאסירים היו רבים על הזכות להחזיק בספרים.

מספר הספרים המוחלפים - מדיווחי הספרנים עולה כי 400-40 ספרים מוחלפים מדי חודש. באגפי החמאס יש תחלופה גבוהה יותר של ספרים, כך גם באגף מנהיגי הארגונים. אמירה שחזרה בקרב המרואיינים היא, שאסירים חדשים מרבים לקרוא וללמוד. ככל שנוקפות השנים, גובר הייאוש ועמו יורד החשק לקרוא. תופעה נוספת היא, שאסירים חדשים קוראים מגוון של נושאים, אך במהלך השנים נוטים להתרכז בנושא אחד. בעלי תפקידים בהנהגה דיווחו, כי הפסיקו לקרוא מכיוון שעבודת המנהיגות גוזלת מהם זמן רב. המצב המדיני משפיע גם הוא על הרגלי הקריאה. בפתח טענו, כי המצב של "אין שלום ואין מלחמה" פוגע במצב הרוח של האסירים והם קוראים פחות. גם בתקופות שבהן יש עסקאות לשחרור אסירים נרשמה ירידה בקריאה. אחד הדוברים, שהיה מועמד לשחרור בעסקת שליט סיפר כי אינו מסוגל לקרוא בגלל הלחץ הנפשי הרב שבו הוא נתון.

ספרים מועדפים בקרב האסירים - (1) שפה: רוב הקריאה נעשית בערבית, אבל האסירים קוראים גם בעברית ובאנגלית. (2) סוגות פופולריות: בחמאס שולטים נושאי הדת וההיסטוריה. בפתח מתגאים בכך שהקדימו את החמאס בקריאת ספרים בנושאים היסטוריים, ספרי סיפורת וספרי לימוד. בקרב הפתח, בנוסף לספרי היסטוריה ופוליטיקה, נוהגים האסירים לקרוא גם סיפורת מתורגמת מאנגלית ומספרדית. ספריו של דן בראון, שהוא בין הסופרים האהובים בכלא, בלויים מרוב

שימוש. בספריות הפתח מוחזקים אמנם ספרי דת, אבל הם מוצגים לראווה על המדפים, ונקראים פחות. (3) סופרים מבוקשים: גבריאלי גרסייה מרקס, פאולו קואלו, ויקטור הוגו, דניאל סטיל, ג'ון גרישם, ניקולו מקיאווולי ואגתה כריסטי. אנשי הג'יהאד האסלאמי מעדיפים ספרים בנושא בריאות הגוף. (4) הפוליטיקה הישראלית מעוררת עניין רב, וכל ספר שנכתב על ידי איש ביטחון או פוליטיקאי ישראלי (יעקב פרי, מנחם בגין, יצחק רבין) זוכה לביקוש רב בכלא. גם ספרים שעוסקים בחברה הישראלית. לספר "החיים הם מו"מ" של סאיב עריקאת העוסק במו"מ בין ישראל לפלסטינים ממתנים בתור כ-30 אסירים. (5) ספרי דת: ספריהם של שיח' אלקרדאווי ואלרשאד, אנשי הלכה מוסלמים, שולטים בספריות החמאס ונלמדים בקרב האסירים.

הספרייה והלימודים - נושא הלימודים תופס מקום מרכזי בחיי האסיר הביטחוני. באגפים מתקיימים קורסי העשרה בנושאים שונים. מחזיק תיק החינוך קובע מה ילמדו האסירים. המורים הם בעלי השכלה גבוהה וכאלה שמתמחים בתחומים ייחודיים. יש אסירים שנכנסו לכלא אנאלפביתים ובמהלך שנות הכלא למדו ללא הפסקה וכיום הם מחזיקים בתארים גבוהים. הספרנים מתלוננים על ספרי לימוד ישנים. החלטת ממשלת ישראל בדבר הפסקת התוכנית ללימודים הגבוהים היתה מכה קשה לאסירים הלומדים.

נושאי הלימוד העיקריים - שפות (ערבית, עברית ואנגלית), היסטוריה (כללית, של תנועות הפתח והחמאס, היסטוריה של ארץ ישראל ותולדות הסכסוך), דת, פוליטיקה ולימודי ארגון.

לימודים בספרייה - האסירים מציגים את הספרייה כגוף שמרכז את הלימודים באגף. למרות זאת ובשל התנאים המגבילים (ספריות קטנות, מחסור בריהוט, איסור הכניסה לספרייה), הלימודים, ברובם, מתקיימים בתאים. רק בשני אגפים מתקיימים הלימודים בתוך הספרייה. בקורס משתתפים בממוצע 10-12 תלמידים. בשל הרמות השונות של הלומדים, מתקיימים לימודי שפה פרטניים. לעתים מתקיימים לימודים בחצר האגף.

תפקידו של הספרן בתוכנית הלימודים - בדרך כלל הספרן אינו מורה. תפקידו לעודד לימודים בקרב האסירים ולשמור על ספרי הלימוד. הספרן עובר בין התאים ומשדל אסירים להגיע לקורסים בספרייה. במהלך השיעורים הוא דואג לשמירה על השקט ומרחיק מבקרים מהספרייה.

לימודי חובה - לימוד השפה הערבית הוא חובה בסיסית. אסירים חדשים עוברים תחקור פנימי, הכולל מסירת נתונים בנוגע לרמת השכלתם. אסיר אנאלפבית משוכן בתא של המורה המוצמד לו

ונכנס לתוכנית לימודים אינטנסיבית. העמדה הרשמית היא, שאסיר המסרב ללמוד ערבית מגורש מהארגונים. עם זאת, אחד מדוברי הפתח הודה, שהיום התרופפה האכיפה בתחום זה. לימוד השפה העברית הוא שלב מתקדם בהשכלה שרוכש האסיר הביטחוני. אסירים שרוצים להיבחר להנהגה חייבים בלימודים אלה כדי שיוכלו לתקשר עם הסוהרים, ואכן, ידיעותיהם בעברית מעוררות לעתים השתאות. התלמידים לומדים מספרי לימוד עברית ישנים שנמצאים בספרייה. העדפת השפה העברית – יש אסירים שמעדיפים את לימודי השפה העברית על פני הערבית בטענה, שהיא שפה קלה יותר. הנהגת האסירים מתעקשת על כך שלימודי הערבית יקדימו את לימודי העברית וכתוצאה מכך קורה, שהאסירים אינם לומדים מאום.

מועדי הקורסים ואורכם - הקורסים מתקיימים בכל יום ונמשכים בין חודש לשלושה חודשים. כל שיעור בספרייה נמשך בין שתיים לשלוש.

המורים – המורים הם בוגרי האוניברסיטה הפתוחה במקצועות שונים, חלקם בעלי תואר שני.

תעודה - בסיום הלימודים מעניק הפתח ללומדים תעודה מטעם הארגון. מטרתה של התעודה להעניק תחושת סיפוק וגאווה לאסיר ולמשפחתו.

צנזורה וסנקציות - בעקבות החלטת הממשלה על הפסקת הלימודים חל איסור על הכנסת ספרי לימוד לספרייה, וספרי האוניברסיטה הפתוחה שהיו בה הוצאו ממנה. בנוסף לזאת, שב"ס מתנה קיום לימודים פנימיים בהתנהגות טובה.

עידוד לימודים - בקרב אגפי החמאס יש התייחסות רצינית יותר ללימודים מאשר באגפי הפתח. דוברי החמאס הדגישו, כי כמעט כל האסירים באגפים שלהם לומדים. אסירי פתח המבקשים ללמוד באוניברסיטת אלאקצא בעזה עושים זאת בחסות החמאס. הנהגת הפתח מקילה ראש בעניין הלימודים בעוד ההנהגה החמאסית רואה בהם ערך עליון.

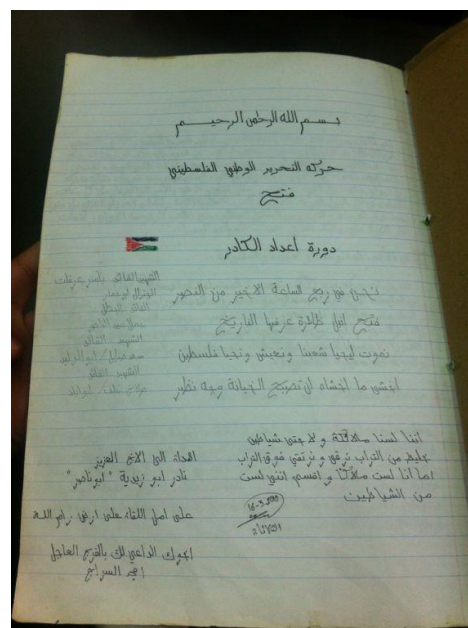
יא. סוגיית הלימודים הגבוהים

הפסקת הלימודים הגבוהים מעסיקה רבות את האסירים הביטחוניים, והם רואים בה פגיעה קשה בתנאיהם. לטענתם, הלימודים טובים גם למדינת ישראל, מכיוון שהם ממתנים את עמדותיהם. הסיסמה "ההשכלה משנה את תפיסת העולם" חוזרת שוב ושוב בדבריהם. הם מספרים כי האסיר הלומד מגלה, כי החברה הישראלית היא רב-גונית ובעלת קשת של דעות, לא רק קיצונים נותנים בה

את הטון. אסירים דיווחו, כי לפני הכניסה לכלא שנאו את כל היהודים, אך לימוד ההיסטוריה היהודית שינה את דעתם במעט. הם גילו שישיראל אינה רק צה"ל, אלא יש בה גם חברה אזרחית. גם גורמים מתוך השב"ס סבורים שהלימודים חשובים ורואים בהם גורם ממתן. הלומדים נחשפים לרבדים שונים בחברה הישראלית, לתנועות השונות ולתהליכים החברתיים המתחוללים במדינת ישראל. לאחר שהם משתחררים מהכלא הם משתלבים בהנהגות הארגונים ומהווים חלק מצוותי המשא ומתן עם ישראל. הלימודים גם ממלאים זמן פנוי אצל האסירים ונותנים תקווה לשחרור, מסייעים להעביר את המאסר בלי להסתבך והופכים אותם למתונים יותר, או לפחות ממתנים את התנהגותם בכלא. בנוסף לזאת, הם מספקים בסיס להמשך לימודים בחוץ.

הספרייה אשר נתפסת כחלק בלתי נפרד ממערך הלימודים תומכת גם בלימודים הגבוהים באמצעות שמירת ספרי הלימוד וסיוע של הספרן בהכנת הלומדים לקראת מבחנים חיצוניים.

לימודים גבוהים כיום - מתקיימים דרך אוניברסיטת אלאקצא, שנמצאת בעזה. תואר ראשון ניסיוני זה החל ב-2010 ביוזמתה של הנהגת החמאס בכלא, ועד כה הוא מתנהל בהצלחה. בתוכנית לומדים כ-120 אסירי חמאס. הם רשאים ללמוד רק היסטוריה (כולל לימודי ארץ ישראל) ושפה ערבית. הם מקבלים ספרי לימוד בזמן הביקורים ומחזיקים אותם בספרייה. המבחנים מתקיימים בתיאום עם האוניברסיטה וההנהגה מפקחת עליהם. פעם נפסלה בחינה שלמה על ידי המשגיחים בשל העתקה. כל מורה אסיר בתוכנית זו נשבע בקוראן, שהוא מתחייב ללמד לפי חוקי האוניברסיטה. האוניברסיטה מאשרת מינוי מורים פנימיים באמצעות המלצותיהם של אסירים משוחררים.

סיכום

הספריות באגף האסירים הביטחוניים משמשת בדרך כלל ארגון מסוים. את הספרייה מפעילים האסירים והם גם מתחזקים אותה, וגם הספרן הוא אסיר שנבחר על ידי הנהגת האסירים ואושר על ידי שב"ס. רוב הספרים הם בשפה הערבית וכוללים ספרי דת, לימוד ופרוזה. הספרים בעברית הם בעיקר ספרים פוליטיים, או כאלה שעוסקים בחברה הישראלית או ספרי לימוד. האסיר הביטחוני רוצה ספרי לימוד חדשים, ספרות ערבית עכשווית וספרות עברית אקטואלית. רוב האסירים מתאווים לחזור לימים שבהם למדו באוניברסיטה הפתוחה בין כותלי הכלא.

על אף שזכותה הבולטת, ניתן לראות, כי הספרייה הביטחונית מתמודדת עם האתגרים העומדים בפני ספריות רגילות: מחסור במקום, ירידה בהיקף הקריאה, אוספים מיושנים וכיו"ב. גם בספרייה הביטחונית אישיותו של הספרן היא גורם מוביל בתפעול הספרייה ובאופיין של ההתרחשויות בה. ספרן נמרץ משפיע על ארגון המבנה, על היקף האוסף ועל תכניו והוא מעודד את הקריאה בקרב האסירים.

בכל אגפי הכלא מייחסים האסירים הביטחוניים חשיבות רבה לספרייה. בין אם הספרייה מטופחת או מוזנחת, פעילה או נטושה, תפקידה, בעיני האסירים, חורג מהיותה מקום להשאלת ספרים, והם רואים בה סמל תרבותי ורוחני. גם באגפים שבהם ממעטים לקרוא אמרו, שאי אפשר להתקיים בלי ספרייה. ראייה לכך אפשר למצוא בחלוקת תפקידי ההנהגה הפנימית בקרב הארגונים השונים. הארגונים הגדולים תמיד מקבלים תחת אחריותם את הקנטינה ואת הספרייה.

המחקר הקיים על ספריות בתי כלא ועל אסירים ביטחוניים תואם את הממצאים בשטח בכל הקשור לשגרת החיים בכלא הביטחוני, למבנה ההנהגה הפנימית ולהשפעת הקריאה והלימודים על האסירים כגורם ממתן. הספרייה מהווה אתגרת עבור הספרנים ממהומת התאים, והיא לעתים קרובות אי של שקט, שמנותק מקשיי היומיום של האגף הביטחוני

